OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ

Tekijänoikeuden perusteet

Sivistysvaliokunta 28.9.2023

Hallitussihteeri Aura Lehtonen
Hallitussihteeri Ville Toro
Johtaja Jorma Waldén

Mitä tekijänoikeus on?

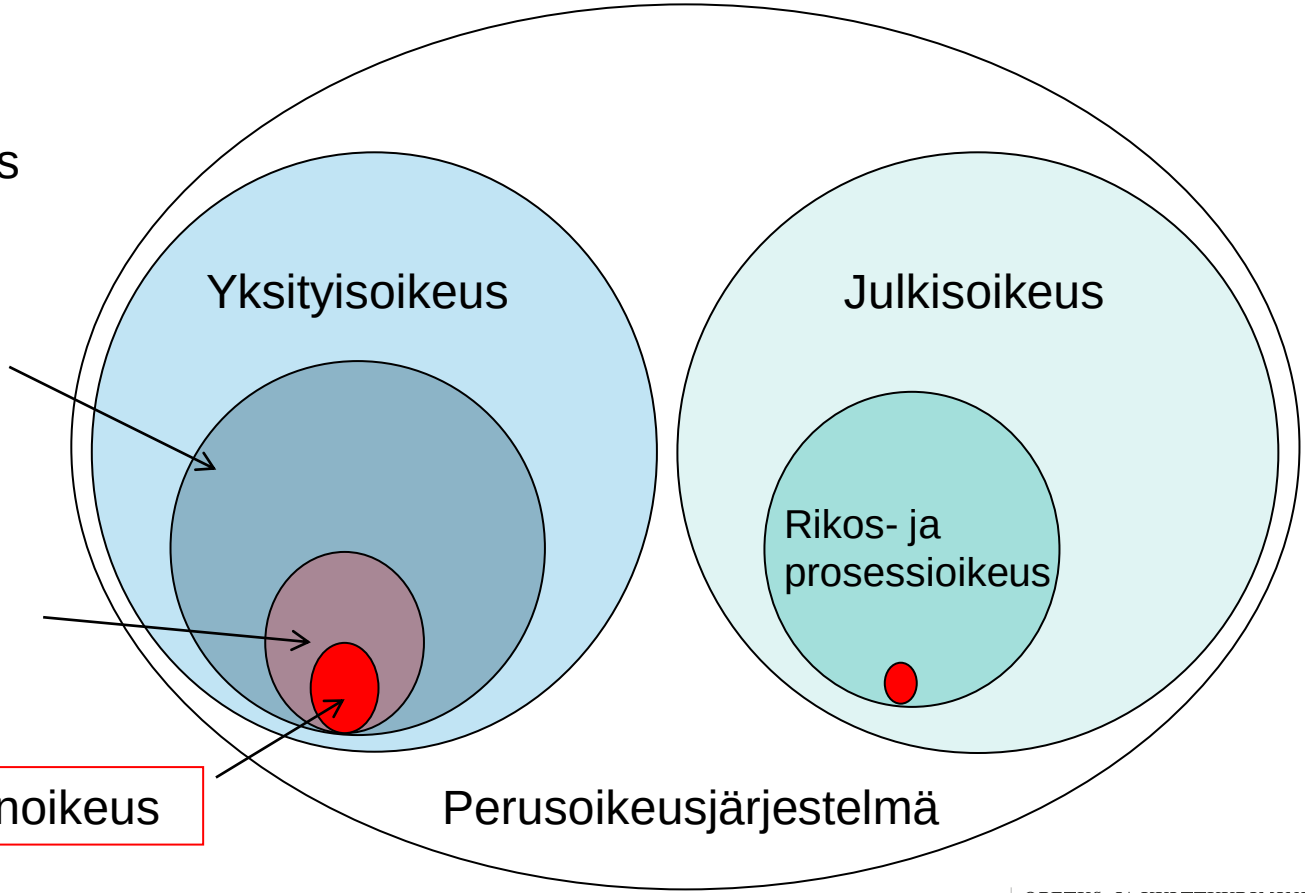
- Luo tekijälle määräysvallan teokseensa
  - Luonteeltaan varallisuusoikeus
  - Lakiin perustuva neuvotteluasema: tekijä ja teoksen käyttäjä neuvottelevat ja sopivat teoksen käytön ehdoista
  - Mahdollistaa tekijöiden ansainnan ja yritysten liiketoiminnan (oikeudenluovutukset)

➢ Edistää laajasti luovaa työtä ja toimii luovan talouden perustana

Historiallinen tausta

- Kirjanpainajien privilegit (1460-luku ->)
  - Edellytykseksi muodostui kirjoittajan lupa teoksen julkaisemiseen
- *The Statute of Anne* (1710, Yhdistynyt kuningaskunta)
  - Kirjailijalle yksinoikeus teoksen monistamiseen (*copyright*)
- Ranskan suuri vallankumous (1789–1799)
  - Privilegit kumottiin -> yksinoikeus (“henkinen omistusoikeus”) kirjailijoille, säveltäjille ja taiteilijoille (*droit d’auteur*)
  - ➢ Mannermainen tekijänoikeustraditio
- Painoasetus eli asetus sensuurista ja kirjakaupasta (1829)
  - Kirjailijalle ja kääntäjälle yksinoikeus julkaista teos ja myydä sitä
- Asetus kirjailijan ja taiteilijan oikeudesta työnsä tuotteisiin (1880), laki tekijänoikeudesta henkisiin tuotteisiin (1927), tekijänoikeuslaki (1961)

Tekijänoikeus osana oikeusjärjestelmää

Tekijänoikeuden maisema

- Useita sidosryhmiä, joilla erisuuntaisia intressejä
    - Tekijät, esittäjät, äänitetuottajat, av-tuottajat, tv-yhtiöt, tietokantojen valmistajat, valokuvaajat, kustantajat, muut oikeudenhaltijat, käyttäjät (kuluttajat, yritykset, yhteisöt, viranomaiset), alustat, operaattorit, jne.
- Perus- ja ihmisoikeudet
    - Omaisuudensuoja, elinkeinovapaus, sananvapaus, sivistykselliset oikeudet, jne.

➢ Tekijänoikeuden optimaalinen toimivuus

Tekijänoikeuden talous

- Suomessa tekijänoikeudellisten toimialojen yhteenlaskettu arvonlisäys vuonna 2020 oli 13,5 mrd. euroa, 5,7 % BKT:sta*
    - EU:ssa 6,9 % BKT:sta (EUIPO, 2021), Yhdysvalloissa v. 2021 11 % ja kehittyvissä maissa noin 2 % (WIPO, 2021)
- Suomessa alat työllistivät yhteensä 146 000 työntekijää (5,9 % työvoimasta)*

* Economic Contribution of Copyright Industries in Finland 2016–2020

Kansainvälinen kehys

- WIPOn hallinnoimat yleissopimukset (6 sopimusta), mm.:
  - **Bernin yleissopimus** (1886) kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta (Suomi ratifioinut 1986)
  - **Rooman yleissopimus** (1961) esittävien taiteilijoiden, äänitteiden valmistajien sekä radioyritysten suojaamisesta (Suomi ratifioinut 1983)
  - WIPOn tekijänoikeussopimus (WCT) ja WIPOn esitys- ja äänitesopimus (WPPT), 1996 (eduskunta hyväksyi 2005)
- EU-lainsäädäntö (13 direktiiviä ja 2 asetusta), mm.:
  - DSM-direktiivi, (EU) 2019/790, verkkolähetysdirektiivi, (EU) 2019/789
  - Yhteishallinnointidirektiivi, 2014/26/EU
  - Täytäntöönpanodirektiivi, 2004/48/EY
  - Tietoyhteiskuntadirektiivi, 2001/29/EY

➢ Määrittävät kansallisen liikkumavaran

Kansallinen sääntely

- Tekijänoikeuslaki (1961)
  - Valmisteltiin pohjoismaisena yhteistyönä
  - Kehitetty jatkuvasti osittaisuudistusten (yli 30) kautta
  - Noin 170 pykälää, myös muuta kuin varsinaista tekijänoikeutta
- Tekijänoikeusasetus (1995)
- Laki tekijänoikeuden yhteishallinnoinnista (2016)
- Rikoslaki (1889)

Tekijänoikeuden kohde (1 §)

- Sillä, **joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen**, olkoonpa se kaunokirjallinen tahi selittävä kirjallinen tai suullinen esitys, sävellys- tai näyttämöteos, elokuvateos, valokuvateos tai muu kuvataiteen teos, rakennustaiteen, taidekäsityön tai taideteollisuuden tuote taikka ilmetköönpä se muulla tavalla.
    - Kirjallisena teoksena pidetään myös karttaa sekä muuta selittävää piirustusta tai graafista taikka plastillisesti muotoiltua teosta sekä tietokoneohjelmaa.

➢ Tekijänoikeus suojaa <u>teoksen persoonallista ilmaisumuotoa</u>, ei ideaa, aihetta, tietoa, tms.

Taloudelliset oikeudet (2 §)

- Tekijänoikeus tuottaa, jäljempänä säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta **valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin**, *muuttamattomana tai muutettuna*, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.
    - **Kappaleen valmistamisena** pidetään sen valmistamista kokonaan tai osittain, suoraan tai välillisesti, tilapäisesti tai pysyvästi sekä millä keinolla ja missä muodossa tahansa. Kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa.
    - **Teos saatetaan yleisön saataviin**, kun se välitetään yleisölle, esitetään julkisesti läsnä olevalle yleisölle, sen kappale levitetään yleisön keskuuteen, tai sitä näytetään julkisesti.

Moraaliset oikeudet (3 §)

- Isyysoikeus
  - Kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä ilmoitettava sillä tavoin kuin *hyvä tapa* vaatii.
- Respektioikeus
  - Teosta älköön muutettako *tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tahi omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla*, älköönkä sitä myöskään saatettako yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Lähioikeudet (5 luku)

- Esittävä taiteilija
- Äänitallenteen tuottaja
- Kuvatallenteen tuottaja
- Radio- ja televisioyritys
- Valokuvaaja (ei teosvalokuva)
- Luettelon tai tietokannan valmistaja
- Lehtijulkaisun kustantaja

Tekijänoikeuden ja lähioikeuksien voimassaolo

- Tekijänoikeuden suoja-aika: tekijän elinikä + 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta
  - Alkaa teoksen syntyhetkellä, ei muodollisuuksia tai rekisteröintiä
  - Yhteisesti luodut teokset: 70 vuotta viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta
- Lähioikeuksien suoja-aika lasketaan eri tavalla
  - *Esittävä taiteilija, äänite- tai kuvatallenteen tuottaja ja radio- ja televisioyritys*: 50–70 vuotta esitys-, tallentamis-, julkaisemis- tai lähettämisvuodesta
  - *Valokuvaaja*: 50 vuotta kuvan valmistamisvuodesta
  - *Luettelon ja tietokannan valmistaja*: 15 vuotta työn valmistumisvuodesta tai vuodesta, jona työ saatettiin yleisön saataviin
  - *Lehtijulkaisun kustantaja*: 2 vuotta lehtijulkaisun julkaisemisvuodesta

Tekijänoikeuden luovutus ja siirtyminen

- Tekijä voi luovuttaa taloudelliset oikeutensa kokonaan tai osittain
  - Oikeuksien luovutussopimus ei edellytä määrämuotoa
  - Se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, *ei saa muuttaa teosta tai luovuttaa oikeutta toiselle*, ellei toisin ole sovittu
  - Uudet: oikeus asianmukaiseen ja oikeasuhtaiseen korvaukseen, selvitys teoksen hyödyntämisestä, oikeudenluovutuksen peruuttaminen
  - Moraalisia oikeuksia ei voi luovuttaa kuin rajatusti
- Teoskappaleen luovutukseen ei sisälly tekijänoikeuden luovutusta
- Tekijän kuoltua sovelletaan *avio-oikeutta, perintöä ja testamenttia* koskevia sääntöjä

Tekijänoikeuden rajoitukset

- Yhteiskunnalliset, sivistykselliset ja käytännölliset syyt
  - Mm. siteerausoikeus; teoskappaleen levitysoikeuden raukeaminen; tilapäisten kappaleiden valmistaminen; kappaleiden valmistaminen yksityiseen käyttöön; lehdistön lainausoikeus; kappaleiden valmistaminen arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa, sekä opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa käytettäväksi; teosten saattaminen vammaisten käytettäviksi; päiväntapahtuman osana olevan teoksen toisintaminen; asiakirjajulkisuus ja oikeudenhoito; kappaleiden valmistus tiedotuskäyttöön; teoskappaleen näyttäminen
- Suppean tulkinnan periaate
- Teosta ei saa muuttaa enempää kuin sallittu käyttö edellyttää
- Tekijän nimen ja lähteen ilmoittaminen, kuten hyvä tapa vaatii

Sopimuslisenssi

- Sopimuslisenssiorganisaation myöntämä *käyttölupa kattaa myös sellaiset aineistot, joiden oikeudenhaltijoita järjestö ei suoraan edusta* (ns. laajennettu käyttölupa)
- Tilanteet, joissa käyttölupien hankkiminen jokaiselta oikeudenhaltijalta erikseen olisi mahdotonta tai hankalaa, esim.:
    - Valokopiointi (13 §), sisäinen tiedotuskäyttö (13 a §), opetustoiminta ja tieteellinen tutkimus (14 §), arkistot, kirjastot ja museot (16 d ja 16 g §), arkistoidun ohjelman ja lehden uudelleen käyttäminen (25 g §), radio- ja televisiolähetysten edelleen lähettäminen (25 h §), televisio-ohjelmien verkkotallennuspalvelu (25 l §)
- ➢ Mahdollistaa teosten käytöstä sopimisen
- Tekijällä yleensä kielto-oikeus
- Pohjoismainen traditio
- Ministeriö hyväksyy sopimuslisenssiorganisaatiot hakemuksesta enintään 5 vuodeksi kerrallaan
    - Tällä hetkellä: Apfi, Gramex, Kopiosto, Kuvasto, Sanasto, Teosto

Seuraamukset tekijänoikeuden loukkaamisesta

- Tekijänoikeusrikkomus (56 a §)
  - Edellyttää tahallisuutta tai törkeää huolimattomuutta
  - Esimerkiksi teoksen luvaton valmistaminen tai yleisön saataviin saattaminen
  - *Sakkorangaistus*
- Hyvitys- ja korvausvastuu (57 §)
- Tekijänoikeusrikos (rikoslain 49 luvun 1 §)
  - Teko on tehty ansiotarkoituksessa, ja teko on omiaan aiheuttamaan huomattavaa haittaa tai vahinkoa oikeudenhaltijalle
  - Rangaistusmaksimi *2 vuotta vankeutta*
- Hävittämis- ja menettämisseuraamukset
- Tekijänoikeutta loukkaavan aineiston saannin estäminen

Ajankohtaisia teemoja

- Tekoäly
  - Tekoälysovellusten kouluttaminen, tekoälyn tuottama sisältö
- Datatalous
  - Tekijänoikeutta koskevan tiedon saatavuus ja hyödynnettävyys tekijänoikeusjärjestelmän toimivuuden parantamiseksi
- Tekijänoikeuden infrastruktuuri
  - Voittoa tavoittelematon CI-EDIC-konsortio (European Digital Infrastructure Consortium)
  - Edistetään tekijänoikeustiedon laatua ja tiedonhallintakäytäntöjen muodostamista yhdessä luovien alojen kanssa
- Kansallinen IP-strategia (2022)
  - Dataa tekijänoikeuden (ja aineettomien oikeuksien) taloudellisista vaikutuksista on hyödynnettävä yhä paremmin

Lisätietoa

- Opetus- ja kulttuuriministeriön kotisivut
- Undervisnings- och kulturministeriets hemsida
- Cuporen tietokortit, tutkimukset ja metodologiakehikko kansallisten tekijänoikeusjärjestelmien arviointiin (yhteistyö OKM:n kanssa)